

Секція 5. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Петро Політило (м. Львів)

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ІНСТИТУТ ВОСПРИЄМНИЦТВА

У статті наведенні основні етапи формування інституту восприємництва у Церкві Христовій. Висвітлюються актуальні проблеми у виборі хрещених батьків (восприємників) та відносини між ними та похресниками.

Ключові слова: Церква, Тайнства, Хрещення, похресники, хрещені батьки, духовна спорідненість, церковне право.

Восприємники – це хрещені батько і мати, особи, які при хрещенні дорослих є свідками і поручителями за серйозність наміру і за православну віру охрещуваного, а при хрещенні немовлят і хворих, позбавлених дару мови, дають за них хрещальні обітниці і вимовляють Символ віри. На восприємників покладається обов'язок стежити за зростанням релігійної і моральної свідомості новоохрещеного. У разі необхідності саме вони стають захисниками та опікунами своїх хрещеників, можуть брати їх на своє піклування.

Інститут восприємництва існує в Церкві з давнини. Про «поручителів» (лат. «susceptores») згадує Тертуліан (Tertull. De bapt. 18) [4]. Свідцтво про поручителя, який брав участь у прийнятті нового члена до християнської громади, міститься у так званому «Апостольському переданні» III ст., хоча в тексті йдеться про участь поручителя в оголошенні, а не в самому хрещенні (Trad. Ap. 20) [10]. Безпосередня участь поручителя (восприємника) в хрещенні зафіксована 45 (54)-му правилі Карфагенського Собору (419 р.): «Недужі, які за себе відповідати не можуть, нехай будуть хрещені тоді, коли, за їх постановою, промовлятимуть свідцтво про них інші, під власну відповідальність».[5] У трактаті «Про церковну ієрархію. Ареопагітик» (V–VI ст.) докладно описані функції восприємників [6].

За звичаєм давньої Церкви, у хрещенні, брав участь один восприємник, однакової статі з охрещуваним. Оскільки тоді переважно хрестили дорослих, це випливало з природного почуття. Але згодом в хрещенні, яке, за вченням Церкви, є духовним народженням людини, за аналогією з плотським народженням, стали брати участь одночасно і восприємник і восприємниця – хрещені батько і мати. Кодекс імператора Юстиніана I (534 р.), що забороняв шлюб між восприємником і охрещеною, ще не розглядав можливість шлюбу між восприємницею і восприємником (CJ. 5. 4. 26. 2) [7]. Цей звичай поширився на Заході у VIII ст. Він легко увійшов у життя Церкви, тим більше, що з часом переважно стали хрестити немовлят. Проти подвійного восприємництва виступав єпископ Римський св. Лев I Великий (440–461 рр.), згодом Майнцький собор 813 р. засуджував цю практику, але вона міцно вкоренилася.

Пізніше звичай участі восприємника і восприємниці у хрещенні був поширений і на Схід. У Київській православній митрополії він поширився вже в XIII ст. Цій практиці протидіяли митрополити, святі Кипріан (XIV ст.) і Фотій (XV ст.). Але після XV ст. участь у хрещенні немовляти двох восприємників – хрещеного батька і хрещеної матері, не зустрічала заперечень з боку церковної влади [2, с. 132–133].

Гуго Сен-Вікторський (перша половина XII ст.) у творі «De sacramentum» («Про тайнства») свідчить про те, що в Католицькій церкві траплялися випадки хрещень з трьома восприємниками: більшість католицьких соборів XIII–XIV ст. допускали двох хрещених і хрещену для хлопчика, та двох хрещених матерів і хресного для дівчинки. Ця практика переважала в XV ст. Кількість восприємників дітей зі знатних родин в окремих місцевостях, наприклад, у Венеції, сягало 20 і навіть 100 осіб, що мало забезпечити дітям безліч покровителів і подарунків. Тридентський Собор

(XVI ст.), заборонивши таку практику, визначив, що охрещуваний повинен мати одного хрещеного батька чи хрещених батька і матір [3, с. 158].

Не всяка особа допускається до восприємництва. Від цієї ролі усуваються рідні батьки охрещуваного. Випадки восприємництва батьками своїх дітей від купелі мали місце в стародавній Церкві, але це зустрічало осуд з боку церковної влади і заборонено імператором Юстиніаном I, єпископом Римським св. Левом I Великим, Майнцьким собором 813 р. У Номоканоні при Великому Требнику вказувалося, що восприємник своєї дитини зобов'язаний розлучитися зі своєю дружиною, матір'ю дитини, оскільки вони стали кумами, тобто набули духовної спорідненості, яка є вище плотської спорідненості (Ст. 209) [8]. Якщо чоловік і дружина ставали хрещеними однієї дитини, вони не повинні були вступати у плотське спілкування, в іншому випадку, вони відлучалися на 17 років від причастя, їм пропонувалося по 100 земних поклонів щодня і сухоядіння в середу і п'ятницю – «той, який прощає їх, нехай буде проклятий» (Ст. 211). Від восприємництва повинні ухилятися ченці (Ст. 84).

За указами Святійшого Синоду РПЦ від 23 травня 1836 р. та від 27 серпня 1837 р., восприємниками не могли бути особи, які не досягли церковного повноліття – 15 років для чоловіків і 13 для жінок. У Католицькій церкві – 16 років (СІС. 874. § 1. 2) [9]. Не могли бути восприємниками недієздатні особи; не допускалися до восприємництва іновірні, еретики і відступники (Номоканон при Великому Требнику. Ст. 22) [8]. Однак інославні, йшлося в авторитетній «Книзі про посади пресвітерів парафіяльних», складеної архієпископом св. Георгієм (Кониським) і єпископом св. Парфенієм (Сопковським), могли бути в деяких випадках восприємниками православних, але при хрещенні вони повинні були читати Нікео-Константинопольський Символ віри без додавання *Filioque* [2, с. 352]. Оскільки на восприємниках лежав обов'язок брати участь у релігійно-моральному вихованні своїх хрещеників, від восприємництва слід було усувати осіб, які не мали твердої і свідомої віри, а також осіб з сумнівними моральними якостями.

Участь у хрещенні декількох восприємників і восприємниць, а також заочне восприємництво, коли, зважаючи на родинні чи дружні відносини з родиною новоохрещеного, хрещеним батьком чи матір'ю визнавалася особа, яка не брала участь у хрещенні, вважалося зловживанням.

Зі своїми хрещениками та їх батьками восприємники вступали у відносини, які іменувалися духовною спорідненістю. Факт духовної спорідненості мав особливе значення в шлюбному церковному праві, будучи однією з перешкод до шлюбу. Отці Трульського Собору (691–692 рр.) 53-м правилом заборонили шлюби між восприємниками і батьками охрещених («Оскільки спорідненість по духу є важливіше союзу по тілу...») [5]. У «Василіках» заборона шлюбів між особами, які перебували у духовній спорідненості, поширена і на 3-тю ступінь: той, хто прийняв будь-кого від св. хрещення не повинен одружуватися на цій особі, тому що вона йому дочка, ні на її матері або дочці. Не міг також одружитися на перерахованих особах і син восприємника. Ухвалою Константинопольського синоду при патріархові Миколаєві III Граматиці (1084–1111 рр.) визнано перешкодою до шлюбу наявність духовної спорідненості до 7-го ступеня включно, подібно кровного споріднення. Але ці міри визначені тільки по нисхідній лінії від восприємника і охрещеного, а по висхідній лінії – лише щодо батьків хрещеника або хрещениці. На родичів бічної лінії стосунки духовної спорідненості не поширювалися [1, с. 93].

Оскільки 53-тє правило Трульського собору поставило духовну спорідненість вище плотських стосунків, ті, що шукали розлучення, могли домагатися його через восприємництво власної дитини. Щоб протидіяти цьому, візантійські імператори Лев IV і Костянтин VI видали новелу, на підставі якої чоловік, винний у розлученні з причини духовної спорідненості, яка настала внаслідок восприємництва власної дитини, яка є несумісною з продовженням подружжя, підлягав грошовому штрафу або тілесному

покаранню, 7-річному вигнанню і забороні вступати у новий шлюб. Тим самим дане зловживання викорінено.

У церковно-канонічній свідомості відносини між восприємником і його похресницею і відповідно між восприємницею та її хрещеником, а також між восприємником і восприємницею набули характеру духовної спорідненості, яка, однак, не була поставлена на один рівень з духовною спорідненістю, яка сполучала восприємників з хрещениками однієї статі, з ними і з їх батьками. Після того, як встановилася практика мати при хрещенні восприємника і восприємницю, імператор св. Юстиніан заборонив шлюб між восприємником і його похресницею, мотивувавши це тим, що ніщо не може в такій мірі порушувати батьківської любові і встановити настільки правомірну перешкоду до шлюбу (С.І. 5. 4. 26. 2) [7].

Однак, в указі Святійшого Синоду РПЦ від 19 січня 1810 р. заперечувалися відносини духовної спорідненості між дітьми восприємників та охрещеними. Святіший Синод знайшов нездоланну перешкоду до шлюбу лише у відносинах між восприємницею і батьком її хрещениці, а також між восприємником і матір'ю хрещеника. Тим самим, він виходив з невизнання канонічної дійсності восприємництва особи іншої статі щодо того, хто приймає хрещення. Проте ні в цьому указі Святійшого Синоду, ні в пізніших актах церковної влади не заборонявся звичай брати участь у хрещенні в якості восприємників двом особам різної статі.

Список використаних джерел:

1. Афанасьев Н., протопр. Вступление в Церковь / Н.Афанасьев. – Москва, 1993. – 203 с.
2. Цыпин В., прот. Церковное право/ прот. В. Цыпин. – Москва, 1996. – С. 132–133, 352.
3. Torquebiau P. Baptême en Occident // Dictionnaire de droit canonique. – Paris, 1937. – Т. 2. – 892 р.
4. Tertullianus. De baptismo [Електронний ресурс] // The Tertullian Project A collection of material ancient and modern about the ancient Christian Latin writer Tertullian and his writings. [Last updated 24th May 2014]. – Режим доступу: http://www.tertullian.org/russian/de_baptismo_rus.htm.
5. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців // Наша парафія. Парафія святого Архістратиґа Михаїла, Київ, Пирогів. Бібліотека. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/svyatoottsivski-tvory/knyha-pravyl-svyatyh-apostoliv-vselenskyh-i-pomisnyh-soboriv-i-svyatyh-otstv/#toc6>.
6. Восточные Отцы и Учители Церкви V века «Корпус Археологический» О Церковной иерархии // Библиотека Якова Кротова. – Режим доступу: <http://krotov.info/acts/05/antolog/page26.htm#02>.
7. Domini nostri Sacratissimi Principis Iustiniani Codex // The Latin Library. – Режим доступу: <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/codex5.shtml>.
8. Номоканон при Большом Требнике. – Режим доступу: <http://krotov.info/acts/17/1/1625nomokanon.htm>.
9. Code of Canon Law 871 // Congregazione per il Clero. Biblioteca. – Режим доступу: <http://www.clerus.org/bibliaclerusonline/en/dir.htm#bmm>.
10. Apostolic Tradition. – Режим доступу: <http://www.chronicon.net/chroniconfiles/ApostolicTraditionofHippolytus.pdf>

Peter Politylo

CHRISTIAN VIEW ON INSTITUTE OF GODFATHERS

Article highlights the main stages of the Institute of godfathers in the Church of Christ. Shows the current problems in the choice of godparents and the relationships between them and baptized child.

Key words: Church, sacraments, baptism, baptized child, piritual kinship, canon law.